

HALİKARNAS BALIKÇISI

Anadolu Efsaneleri

Hazırlayan: Şadan GÖKOVALI

BİLGİ YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

Halikarnas Balıkçısı (yaşamöyküsü)	7
Önsöz	9
Amazonlar	21
Boğaziçi'ne Değgin Efsaneler: Bosphorus	32
Symplegad Kayaları	36
Priapos	39
Hero ile Leandros	44
Troya Savaşı	46
İda Dağı (Kazdağı)	58
Ganymedes	59
Paris	60
Homerik Çağ ve Dünyanın İlk Güzellik Yarışması	62
Telephos	67
Philemon ile Baukis	69
Aigeus	73
İzmir	74
Tantalos, Pelops, Niobe	76
Gordion	80
Kybele.....	81
Hermes	87
Pan.....	88
Midas ve Dionysos	90
Kyklop'lar	94
Sardis	96
Herakles	97
Arakhne.....	102

Marsyas-Apollon Müzik Yarışması	104
Eros ile Psykhe Balat (Miletos).....	109
Endymion.....	113
Orman Perileri	119
Hermaphroditos Sözü Salmakis Perisi	123
Bellerophontes ile Khimaira	127

HALİKARNAS BALIKÇISI (1890-1973)

“Tarih sahibi” Sadrazam **Cevat Paşa**’nın kardeşi, tarihçi-yazar-vezir **Mehmet Şakir Paşa** Girit’te sefirken,^{*} eşi **İsmet Hanım**, 16/17 Nisan 1890 gecesi bir oğlan doğurdu. Çocuğa, anasının o gece düşünde **Musa Peygamber**’i görmesi dolayısıyla “**Musa**”, amcasının ve babasının adlarından ötürü “**Cevat Şakir**” adları verildi.

Musa Cevat Şakir’in çocukluğu, babasının atandığı Atina/Faleron’da, beş yaşından sonra İstanbul/Büyükkada’da geçti. Bu yıllarda resim yeteneğiyle dikkati çeken **M.C. Şakir**, bir yandan özel dersler alırken, bir yandan Büyükkada Mahalle Mektebi’nde okudu. İngilizceyi hayli iyi kavradığı için, hazırlık okumadan Robert Kolej birinci sınıfına alındı. Bu okulu, ilk mezunlarından biri olarak pekiyi dereceyle bitirdi.

Kendisi, kendini bildi bileli denizci olmak istiyordu. Ama ailesinin ısrarı üzerine İngiltere’nin Oxford Üniversitesi’ne gönderildi. Orada “Yakın Çağlar Tarihi” bölümünde öğrenim gördü. Bu arada, Oxford’un ünlü kitaplığından yararlandı.

Yurda dönünce İstanbul’da, çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazdı, karikatür ve kapak resimleri çizdi (1910-1925).

* *Meydan Larousse* (XI/710-a) “Resmo kumandanı”; *Osmanlı Tarihi* (Enver Ziya Karal, VIII/143) “komiser” diyor.

Resimli Hafta dergisinin 13 Nisan 1925 günlü sayısında, “Hapishanede İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmaya Nasıl Giderler?” başlığı ve **Hüseyin Kenan** imzasıyla yayımlanan yazısı yüzünden üç yıl kalebentlikle Bodrum’a sürüldü. Cezasının son yarısını İstanbul’da geçirdikten sonra yeniden döndüğü Bodrum’da yaklaşık çeyrek yüzyıl kaldı. Bodrum’un Karia çağındaki adından esinlenerek **Halikarnas Balıkçısı** takma adını kullanır oldu. Bodrum’un gelişmesine ve Anadolu uygarlığının tanınıp tanıtılmasına olağanüstü katkılarda bulundu.

Servet-i Fünun, *Cumhuriyet* ve daha sonra *Demokrat İzmir* gibi dergi ve gazetelerde **Halikarnas Balıkçısı** takma adıyla yazdığı yazı, hikâye ve romanlarla uluslararası üne kavuştu.

Çocuklarının ortaöğrenimleri için 1947’de yerleştiği İzmir’de gazetecilik, yazarlık ve turist rehberliği yaptı. 13 Ekim 1973 Cumartesi günü saat 15.10’da İzmir’de öldü ve Bodrum’da gömüldü.

ÖNSÖZ

Dünyada, düzenli bir anlatışa hiç gelmeyen bir yer varsa o da Anadolu'dur.

“Yüzyıllar boyunca Anadolu” diye Anadolu'da diyar diyar gezeyim, her yerin eski efsanelerinden tutun da günümüze kadar gelmiş tarihsel olayları yazayım dedim. Ne var ki, Anadolu'nun çeşitli ekonomik, toplumsal ve filozofik kargaşalığının içinden çıkabilene aşkolsun! Örneğin bir yerden bir yere giderken insan attığı bir tek adımda felsefenin, en baş döndürücü bir doruğuna fırlar; atılan ikinci bir adımda ise estetiğin derin bir uçurumuna tepetakla dalar. Örneğin Çanakkale'ye doğru yürüyorsunuz değil mi? Helle adındaki kızın orada denize düşüp boğulduğu için boğazın Hellespontos adını aldığından, Helle'nin annesi Nephele'den, Altın Post'u arayanların Argo kayığından, kayığın nasıl geçtiğini görmek için beline kadar denizden çıkan, Deniz Tanrıçası Thetis'in beyaz memelerini gören Argo kürekçilerinden, bunların arasında Peleus adlısının Tanrıçaya hemen âşık olduğundan, onların düğün şöleninde “en güzele!” diye atılan elmadan, ilk güzellik kraliçesi seçiminde Aphrodite'nin birinci gelişinden, Hititlerin Çanakkalelilerden Illium diye söz ettiklerinden, göklerdeki yedi Ülker yıldızından, Troya kentinin kuruluşundan ve oradaki savaştan, Artreus hanedanının dedesi İzmirli Pelops'tan, bu adamın adını Peloponez diye Mora Yarımadasına verdiğiinden, Olympia'da ilk önce Pelops uğruna oynanan olimpiik oyunlarından, Aiaks'tan ve onun bir de Akhilleus ile Amazonlar Kraliçesi Penthesileia'nın Çanakkale'de-

ki tümölüslerinden (büyük toprak yığını biçimindeki mezar), başlangıçta Minoen Giritlilerin Boğaz'larda kurdukları deniz üssünden, Fenikelilerin oraya bir süre egemen olduklarından, Boğaz'ın karşılıklı Sestos ve Abydos kentlerinde oturan biri Aphrodite Tapınağı Rahibesi Hero ile biri de Leandros'un her gece Boğaz'ı yüzerek birbirine kavuştuklarından, İngiliz ozan Byron'un da total bacağı ile Leandros gibi orada yüzdüğünden, o dönemde, yani Sappho zamanında, Sestos kentinin Mıdilli'ye, Abydos kentinin de Miletos'a (Filozof Thales o zaman Miletos'ta yaşıyordu) ait olduğundan, İran Kralı Darius'dan, Kserkses'ten ve onun Boğaz sularını kamçılattığından, erkek üreme organının Tanrısı Priapos'a ilk tapınağın orada kurulduğundan, Yunanistan'dan sürülen Themistokles'in uzun süre orada yaşadığından, Büyük İskender'e orada uzun süre ders vermiş olan filozof Epikuros'tan, oradan geçmiş olan Roma'nın büyük kayserinden, oradaki Athena Tapınağındaki çok tuhaf göreneklerden, oradan İtalya'ya göç eden Aeneas'tan ve oranın Skamandros Irmağından, Romalıların can düşmanı Pontos Kralı Mithridates'ten, Büyük Konstantin'in ilk önce orasını Roma İmparatorluğu başkenti yapmaya kalkışmasından, Türklerin Çanakkale'yi nasıl geçtiklerini anlatan Machiavel'den, papaya yazdığı mektupta Hektor'un intikamını almaya çalıştığını yazan Fatih Sultan Mehmet'ten söz edeceksiniz... Ve yalnız bunlardan değil, ama şimdilik hatır ve hayale gelmeyen daha birçok şeylerden de...

Eseri birkaç parçaya ayırmaya ve ilk ciltte Anadolu'nun yalnız eski efsanelerini anlatmaya karar verdik. Bu efsanelerin nelere delalet ettiklerini ve ne sonuçlar verdiklerini ise tarihsel çağlar için basılacak olan sonraki ciltlerde bildirmeyi tasarladık. Bu yöntemin bir sakatlığı vardır. Bir yerin mitolojik çağına ait olan bir şeyinin etkisi, çok sonralara, tarihsel çağlara,

giderek günümüze kadar sürer. Oysa ilk ciltte anlatılmış olan mitolojik olayı okuyucu üçüncü cilde gelinceye kadar unutmuş olabilir. Örneğin Hazreti Peygamberden çok önce Anadolu'nun büyük Tanrıçası Kybele Mekke'ye götürülerek tapınılmak üzere Kâbe'ye konmuştu. Namaz kılınırken "kible" sözü Anadolu Tanrıçası Kybele'nin adıdır. Doğallıkla erken çağlarda Çin ve Hindistan'da olduğu gibi Anadolu'da da matriyarkal (yani ana ve kadınların egemen oldukları) bir toplum vardı.* Patriyarkal (yani baba ve erkeklerin egemen oldukları) bir toplum gelince, bu iki anlayış ve din arasında karşılıklı fedakârlıklar oldu. Matriyarkal toplumun Anadolu büyük Tanrıçası Kybele'ye patriyarkal toplumun Tanrılar Tanrısı Zeus'u (veya Jupiter'i) Girit'te doğurmak şerefi verildi. (Zaten herkesi kadınlar doğuruyordu ya.) Böylece Kybele, Tanrının anası oldu. Anadolu'da Efesos'ta tapılan Artemis ise daha henüz Yunanistan'ın Olympos'lu bir Tanrıçası haline dönüşmemiş bir Kybele idi. Bundan ötürü Efesoslular onu Tanrı anası olarak tanıyorlardı. İsa'dan sonra 431 yılında kilisenin büyükleri, Meryem Ana'nın özelliklerini tayin için Efesos'ta toplandıkları zaman Efesoslular Meryem Ananın Artemis gibi Tanrının anası sayılmasında direndiler. Baskı o kadar şiddetliydi ki; Hazreti Meryem'in Tanrı anası değil, Hazreti İsa anası olduğunu iddia eden Patrik Nestorius hemen aforoz edilerek Hazreti Meryem'e Tanrı analığı vasfı verildi.

Kitapta Kybele'yle ilgili efsanelerden söz ederken onun binlerce yıl sonra tarih çağında Efesos'taki etkisinden söz etmeyeceğiz. Okuyucunun daha önce yazılanı hatırlaması gerekecek, yoksa kitaplar tekrarlarla dolar.

* Çünkü yalnız kadınların dünyaya insan getirdikleri görülüyordu. Bu işte erkeğin etkisi doğumdan dokuz ay önce olduğu için, erkeğin doğumla, yani yaratmak işiyle ilgisi bulunmadığı sanılıyordu. Erkek kadının önemsiz ayrıntılarından sanılıyordu. (H.B.)

Sonra Anadolu'nun hiç de lirik olmayan, ama sonraki etkilerinden ötürü önemli olan efsaneleri vardır. Bunları efsanelere ait olan bu ciltte kuru kurusuna da olsa sıralayıp yazmak zorundayım. Çünkü bu katı ve kuru kabuklar kırılıp da ayıklanmadıkça, sonraki ciltlerde, içlerindeki daneleri vermenin imkânı olmayacak.

Ege Bölgesinin bir kısım efsaneleri Yunanistan'a, ama çoğu Anadolu'ya aittir. Bu efsanelerin batılılarca hemen hepsi Yunanistan'a mal edilmiştir. Biz bu eserde Kuzeydoğu Anadolu'dan başlayarak batıya doğru geleceğiz, oradan da güneye ve sonra güneydoğuya doğru giderek her yerin kendisine ait efsanelerini anlatacağız.

Efsane, masal veya mitlere eskiden "esatir" denilirdi. Belle-rine kadar insan, bellerinden aşağısı keçi olarak tasavvur edilen düşsel yaratıklara "satir" denilirdi. Esatir sözü onlardandır. Bu sözü kullanmayacağız. Bu efsaneler çeşit çeşittir. Bazıları, ras-gelinen hayvanları ya da işitilen bir bülbül ötüşü gibi sesi hayal gücüyle abartarak anlatmaya kalkışır. O çağda insanlar karşılaş-tıkları canlı ya da cansız cisimleri insanlaştırmaya uğraşırlardı. Bunlardan başka tarihsel olaylardan, örneğin savaşlardan ve kahramanlıklardan gelişen masallar vardı. Bunların kuru yan-ları çıkartılarak renkli yanlarına değer verilir. Salt insanların ilgilerini çekmek, onları eğlendirmek için düzenlenen efsaneler ve bir de yukarıdan beri saydığımız çeşitleri birbirine karıştı-ran mitler vardı.

Pek eski arkaik çağlarda olaylar çoğu kez resimlerle kaydedilirdi. Aradan zaman geçince resimlerin başlangıçta anlat-tıkları şeyler, temsil ettikleri olaylar unutulur ve onlar o günün merakını giderecek biçimde yorumlanırdı. Bir de gezginci ozan-lar vardı. Bunların söyledikleri şiirler yazı ile tespit edilemezdi. Şiirlerin kimi yerlerini unutan ozanlar, oraya başka bir şiirin

bir parçasını yamalarlardı. Böylece, mitler değiştirilmiş olurdu. Masalların değişmesinin bir başka nedeni de dinsel inançların değişmesiydi. Örneğin matriyarkal bir toplumda saygı gören İzmirli Tantalos, patriyarkal bir toplumda doğallıkla kâfir sayılır ve hayal gücüyle cehennemde işkenceye mahkûm olur.

Günümüzde bir şey, piktografi (yani resimlerle anlatma yöntemi) tamamıyla unutulmuş değildir. Birçok duvar ve gazete ilanlarında ve fuarlardaki pavyonlarda endüstri, tarım, adalet ve özgürlüğün şahıslandırıldığını ve birbirleriyle el sıkışır ya da yan yana oturur durumda gruplandırıldığını görürüz. Ne demek istediğimizi iyice açıklamak için bir örnek verelim:

Bugün bizde de partiler arasında tartışmalar, çarpışmalar vb. oluyor. Sözelimi, yakalarında altı ok rozetli birçok Halk Partili, Sultanahmet Meydanında toplanmış (Her ne kadar böyle bir kayıt gereksizse de, bu örneğimizde hiçbir partiyi amaç edinmediğimizi yazalım). Partililer arasında Oğuz oğlu Bay Arif, Demokratların kendilerine Demirkırat sıfatını vermiş olduklarına kızarak onlara karşı ateş püskürmüştür. Manisalı Alpoğlu Murat adında bir gazete röportajcısı, bağlı bulunduğu **Haber** adındaki gazetesine bu olayı bildirmiştir. Şimdi bu havadisin İsa'dan yirmi otuz yüzyıl önce piktografi ile temsil edildiğini düşünelim. İsa'dan bir iki yüzyıl önce yaşamış olan bir Apollodorus ya da bir Higinus bu resimleri şöyle yorumlardı:

Verimli ve sulak Magnesia'nın yeşil ve engin ovasında başkent tutmuş olan çağımızın en başta gelen ditiramboscularından Tanrısal lir sahibi Apollon oğlu kahraman Muradius, mavi ve kara gözlü fettan ve fingirdek kızlarıyla, hatta bütün Tanrıların başlarını topaç gibi döndürmüş olan köhne Bizans'ın, Aphrodite memelerinden sulandığı söylenen Sultanahmet Ovasında kahramanlar arasında olan büyük bir savaşı şöyle anlatır: